

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR INTELLEKTUAL-IJODIY QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Toshmatova Zamira Jumanovna
QDPI o'qituvchisi

Annotatsiya : ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual-ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishning nazariy asoslari maktabgacha yoshdagi bolalar intellektual-ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishning nazariy asoslari, bolalarni ijodiy rivojlantirishga qo'yilgan davlat talablari, bolalar intellektual-ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: aqliy,qobiliyatlar, intellektual-ijodiy,rivojlantirish, iqtidor, yosh xususiyati,istedod,ijodkorlik.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ И РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Тошматова Замира Джумановна
Преподаватель КДПИ

Аннотация: в данной статье рассматриваются теоретические основы определения и развития интеллектуальных и творческих способностей дошкольников, теоретические основы определения и развития интеллектуальных и творческих способностей дошкольников, государственные требования к творческому развитию детей, конкретные аспекты развития интеллектуальных и творческих способностей детей.

Ключевые слова: интеллект, способности, интеллектуально-творческие, развитие, талант, возрастная характеристика, талант, творчество.

THEORETICAL BASIS OF IDENTIFICATION AND DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL-CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN

Toshmatova Zamira Jumanovna
Teacher of the KDPI

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of identifying and developing the intellectual and creative abilities of preschool children, state requirements for the creative development of children, and specific aspects of developing children's intellectual and creative abilities.

Keywords: mental, abilities, intellectual and creative, development, talent, age characteristic, talent, creativity.

Aqliy qobiliyatning yoshga bog'liq holda rivojlanishi masalasi qator psixologlar tomonidan qayd etilgan. Ammo ta'lim amaliyotida bu muammo chuqur tahlil etilib, turli yoshda bolalarning intellektual salohiyatini oshirib borish bo'yicha ishlarni talab darajasida hal etilgan deb ayta olmaymiz. Aqliy qobiliyatlarning yoshga bog'liq holda rivojlanishi qonuniyatlarini bilish turli yosh davrlarda aqliy qobiliyatlarni maqsadga muvofiq holda shakllantirish imkoniyatlarini ochadi.

Bilim va faoliyat uslubining murakkablashishi ta'lim jarayonida bolalar rivojlanishining asosiy va belgilovchi tomonini tashkil etadi. Masalan, Shvetsariyalik psixolog J. Piaja o'zi olib borgan tadqiqotlar asosida ta'kidlashicha 7-8 yoshdan kichik bolalar raqam bilan bog'liq faoliyatga qodir emas. Shuningdek, bolaning psixik rivojlanishida ta'lim mazmunining o'zgarishi va uning ta'siri haqida L.A.Venger, P.Ya.Galperin, D.B.Elkonin, V.V.Davidov va boshqalar asarlarida keng tadqiq etilgan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tarbiyasining asosiy vazifalari- jismoniy, aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasi, estetik tarbiya berib borishdan iboratdir. Aqliy qobiliyatlarning individual asoslari o'rtasidagi tafovutlar kabi uning yosh taraqqiyoti bilan bog'liq tafovutlarining mavjudligi ham shubhasizdir. Ya'ni inson psixikasining ontogenezdagi taraqqiyoti bir-biri bilan bog'langan bir rivojlanish bosqichidan ikkinchi sifat jihatdan farq qiluvchi bosqichga o'tish jarayonini ifodalaydi. Bu o'zgaruvchan davrlar, taraqqiyotning bosqichliligi – uzluksiz jarayonni shartli bo'lish natijasi emas, balki bu obyektiv reallikdir.

Ilmiy ta'rifga ko'ra qobiliyat - bu ma'lum bir shaxsning o'ziga xos faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini belgilaydigan individual va psixologik xususiyati. Muayyan qobiliyatlarning paydo bo'lishining tug'ma shartlari, avvalgisidan farqli o'laroq, insonga tug'ilishidan boshlab qo'yiladigan moyilliklardir. Shuni yodda tutish kerakki, qobiliyatlar dinamik tushunchadir, bu ularning doimiy ravishda shakllanishi, rivojlanishi va faoliyatning turli sohalarida namoyon bo'lishini anglatadi. Qobiliyatlarning rivojlanish darajalari doimiy ravishda o'z-o'zini takomillashtirish uchun e'tiborga olinishi kerak bo'lgan ko'plab omillarga bog'liq. Qobiliyatni rivojlantirish darajalari quyidagicha ajratib ko'rsatiladi:

- qobiliyat;

- iqtidorlilik;
- iste'dod;
- daho.

Shaxsning iqtidorliligini shakllantirish uchun umumiy va maxsus qobiliyatlarning organik birikmasi bo'lishi kerak va ularning jadal rivojlanishi ham zarurdir.

Aqliy qobiliyatlarning yoshga bog'liq jihatlarini tadqiq etish bo'yicha psixologiya juda boy tajribaga ega. Chet el psixologlaridan J.Piaje, Dj.Kelli, A.Vallon, Rus psixologlaridan L.S.Viygotskiy, S.L.Rubinshteyn, A.N.Leontyev, L.I.Bojovich, V.A.Muxina, E.A.Golubeva, N.S.Leytes, o'zbek psixologlaridan M.G.Davletshin E.G'.G'oziev, B.R.Qodirov, Z.T.Nishanova va boshqalar tafakkur va aqliy qobiliyatning yoshga bog'liqligini turli yo'nalishlarda o'rganganlar. Jumladan, taniqli o'zbek psixologi E.G'.G'ozievning «Tafakkur psixologiyasi» nomli asarida bu boradagi tadqiqotlar keng yoritilgan. Shvetsariyalik psixolog J.Piaje intellekt muammosiga o'z shaxsiy nuqtai nazaridan kelib chiqib yondoshgan. J.Piaje intellekt nazariyasini ikkita muhim jihatga, ya'ni intellekt funktsiyalari va intellekt davrlariga ajratadi. J.Piaje mulohazasiga ko'ra, intellektning asosiy funktsiyalari qatoriga uyushqoqlik (tartiblilik) va adaptatsiya (moslashish, ko'nikish) kiritilgan bo'lib, ular intellektning funktsional invariantlari deb yuritiladi. Shuningdek muallif intellektning quyidagi rivojlanish bosqichlarini ajratib ko'rsatadi:

1. Sensomotor intellekt davri (tug'ilgandan 2 yoshgacha);
2. Operatsiyalardan ilgarigi tafakkur davri (2 yoshdan 7 yoshgacha);
3. Konkret (yaqqol) operatsiyalar (aqliy harakatlar davri 7, 8 yoshdan 11, 12 yoshgacha);
4. Formal (rasmiy) operatsiyalar (aqliy harakatlarni maqsadli amalga oshirish davri).

Har bir yosh davrida tafakkur va aqliy qobiliyatning namoyon bo'lishi, shakllanishi va ijodiy shaxsni shakllantirish hozirgi bosqichda pedagogik nazariya va amaliyotning muhim vazifalaridan biridir. Uning rivojlanishi maktabgacha yoshdan samaraliroq boshlanadi. V.A. Suxomlinskiy aytganidek: "Bolalarning qobiliyatlari va iste'dodlarining kelib chiqishi. Tasavvur bilan aytganda, eng nozik iplar barmoqlardan chiqadi - ijodiy fikr manbai bo'lgan oqimlar. Boshqacha qilib aytganda, bolaning qo'lida qanchalik mahoratli bo'lsa, bola shunchalik aqlli bo'ladi. Ko'p o'qituvchilarning fikriga ko'ra, barcha bolalar qobiliyatli. Shu sababli, vaqt o'tishi bilan bu qobiliyatlarni sezish, his qilish va bolalarga ularni amalda, haqiqiy hayotda namoyish etish imkoniyatini berish uchun imkon qadar tezroq harakat qilish kerak. Kattalar yordamida badiiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirgan holda, bola yangi asarlar yaratadi (rasm, dastur). Har safar biron bir ob'ektni

yaratish usullarini sinab ko'rganida, o'ziga xos bir narsa paydo bo'ladi. O'zining estetik rivojlanishida maktabgacha tarbiyachi elementar vizual-sezgi taassurotidan yetarli darajada vizual va ifodali vositalarga ega asl tasvirni (kompozitsiyani) yaratishga o'tadi. Shunday qilib, uning ishlashi uchun asos yaratish kerak. Bola qanchalik ko'p ko'rsa, eshitsu, boshdan kechirsa, uning tasavvuridagi faoliyati shunchalik muhim va samaraliroq bo'ladi. Bolalikda ma'lum bo'lganidek, bolaning hayollari va hayollari juda muhim rol o'ynaydi. Ammo qancha odam bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish kerakligini o'ylaydi. Afsuski, ko'pchilik kattalar bolaning hayollarini rivojlantirishga etarlicha e'tibor bermaydi, bu esa kelajakda bolalarning imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Ijodkorlik har bir inson hayotida juda muhim rol o'ynaydi. Tasavvur va fantaziya har ikki munosabatlarda ham, ishda ham odamlarga yordam beradi, lekin eng muhimi, ijodiy insonlar har qanday biznesda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan o'zligini namoyon eta oladi.

Intellectual qobiliyatlar - bu shaxsning ta'sirchanligi, predmetni idrok qilishining kuchliligi va yaxlitligi, u to'g'risida keng ma'lumotlarga ega bo'lishdir. Shunindek, tafakkur o'zgaruvchanligi va tezkorligi (tez, xilma-xil, uziga xos), mantiqiy va savodli mulohaza yuritish, tizimli harakatlar, sintez-taxlil-sintez, ijodiy ifodalay bilish, umumlashtirish va xulosalash, o'z fikriga ega bo'lish bilan namoyon bo'ladi. Bolalarda intellektual-ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda ta'limning amaliy va nazariy shakllarini innovatsion didaktik metodlarni qo'llash orqali amalga oshiriladi natijada zamonaviy malakali shaxsni shakllantirishga erishiladi. Qobiliyatlarni aniqlash xanuzgacha psixologiyaning eng qiyin vazifalaridan biridir. Turli vaqtlarda ko'plab olimlar ushbu sifat uchun o'zlarining tadqiqot usullarini taklif qilishgan. Biroq, hozirgi paytda insonning qobiliyatini mutlaq aniqlik bilan aniqlashga, shuningdek uning darajasini aniqlashga imkon beradigan metodologiya mavjud emas.

Asosiy muammo shundaki, qobiliyatlar miqdoriy ravishda o'lchandi, umumiy qobiliyatlarning rivojlanish darajasi chiqariladi. Ammo, aslida, ular dinamik ko'rsatkichlar bilan qarash kerak bo'lgan sifat ko'rsatkichidir. Ushbu sifatni o'lchash uchun turli xil psixologlar o'zlarining usullarini ilgari surishgan. Masalan, L. S. Vigotskiy proksimal rivojlanish zonasi orqali bolaning qobiliyatini baholashni taklif qildi. Bunda bola avval kattalar bilan birgalikda, so'ngra mustaqil ravishda muammoni hal qilganida, bu ikki tomonlama tashxisni o'z ichiga oladi.

Ijodiy qobiliyatlarning paydo bo'lishi haqida bir qancha farazlar mavjud. Birinchisiga ko'ra, ijodiy qobiliyatlar aqlli odamda asta-sekin, uzoq vaqt davomida paydo bo'lgan va insoniyatdagi madaniy va demografik o'zgarishlar, xususan, aholi sonining ko'payishi, eng aqlli kishilarning qobiliyatlarini qo'shish natijasida yuzaga kelgan deb ishoniladi. Inson qobiliyatlari har qanday yoshda o'zini

namoyon qilishi mumkin. Biroq, ular qanchalik tez aniqlansa, ularning muvaffaqiyatli rivojlanish ehtimoli shunchalik katta bo'ladi. Shuning uchun hozirgi paytda ta'lim muassasalarida bolaligidanoq qobiliyatlarni rivojlantirish darajalari aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Djurayeva B.R., Tojiboyeva H.M., G.M. Nazirova "Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari" Toshkent-20

2. Axmedova X. va boshqa... «Bolangiz maktabga tayyormi?» T., 2000y.

3. ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЗА РУБЕЖОМ T.Z Jumanovna - Международный междисциплинарный исследовательский журнал Galaxy, 2022 - giirj.com МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ GALAXY (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Том. 10, выпуск 11, ноябрь. (2022) 538 ОРГАНИЗАЦИЯ Страница 1 ГАЛАКТИКА .

4. Jumanovna-Toshmatova, Zamiraxon. "OILADA FARZANDLAR O'ZARO MUNOSABATLARI XUSUSIYATLARI." *Scientific article* 1.1 (2024).

5. Jumanovna, Toshmatova Zamira, Alisherova Zarnigorbegim, and Gulsevar Abdusattor. "PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN OF PRIMARY AND PRESCHOOL AGE." *Web of Teachers: Inderscience Research* 1.9 (2023): 136-138.